

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

УДК 347.001.11

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ПРИВАТНЕ ПРАВО», «ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО» ТА «ЦИВІЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО»

Харитонов Євген Олегович

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія»

Категорії «приватне право», «цивільне право», «цивільне законодавство» є базовими для кожної правової системи, що визнає права людини вищими цінностями. Цим пояснюється інтерес науковців до зазначених категорій і триваючі століття дискусії щодо визначення цих понять та встановлення їхнього значення.

Попри ту обставину, що відповідна проблематика була предметом спеціальних досліджень [1, с. 214; 2, с. 700; 3, с. 340], низка принципово важливих питань лишається нез'ясованою, що ускладнює визначення напрямків та методології вдосконалення цивільного законодавства України.

Цим пояснюється актуальність цієї наукової розвідки та існування перспективи практичного використання її результатів.

Традиційно характеристика приватного права провадиться за допомогою дихотомії «приватне право» – «публічне право» шляхом порівняння та протиставлення її елементів. Скористаємося таким методологічним прийомом і ми.

Найбільш поширеним критерієм розмежування приватного та публічного права, який був використаний свого часу Ульпіаном і став нам відомим завдяки Дигестам Юстиніана, є встановлення у першому та другому «питомої ваги» інтересів людини (приватної особи) і держави. Неодноразово він використовувався і правознавцями новіших часів.

Як зазначав К. Ф. фон Савін'ї, у публічному праві ціле (держава) виявляється метою, а окрема особистість підпорядкованою, тоді як у приватному праві кожна окрема людина сама по собі є метою, а кожне правове відношення стосовно її існування або особливого становища є лише засобом [4, с. 286 – 287].

З точки зору оцінки спрямованості захисту інтересів приватне право захищає приватні інтереси

окремих осіб, а публічне право – інтереси держави, загальні, суспільні інтереси. Звісно, має враховуватися та обставина, що загальні інтереси – це сукупність приватних інтересів, а тому публічне право, захищаючи загальні інтереси, захищає й приватні інтереси також, і навпаки, – приватне право у підсумку захищає загальні інтереси [5, с. 165 – 183], однак, як відзначав Р. фон Єрінг, у сфері приватного права уповноважена особа сама захищає свої інтереси, що цей захист відбувається з ініціативи самого суб'єкта інтересу шляхом подання цивільного позову, і, таким чином, приватні права можуть бути визначеними як «самозахист інтересів». В інших галузях захист порушених інтересів відбувається за ініціативою органів державної влади, що справедливо можна назвати «захистом адміністративним шляхом» [6, с. 515].

А. Тон звертав увагу на те, що приватним правом здійснюється нормативний захист (захист за допомогою повеління), що надається інтересам приватних осіб проти приватних осіб, бо правопорядок надає тому, хто захищається, засіб для усунення порушення його права, що використовується ним на власний розсуд і за власною ініціативою. На протигагу нормам, порушення яких тягне для потерпілої особи порушення її приватного інтересу і приватний (цивільний) позов, норми публічного права – це таке, порушення, що обумовлює вчинення публічно-правового позову. Він має місце тоді, коли будь-який орган держави уповноважений і зобов'язаний до втручання *ex officio* [6, с. 517].

Слід зауважити, що наведене висловлювання А. Тона стосується лише права суб'єктивного, природи останнього, оскільки, на його думку, природа об'єктивного права єдина, має публічний характер і не може поділятися на приватне й публічне. А отже, кожне порушення норми права є порушен-

засади захисту прав та інтересів останньої; 3) колізійні норми, що передбачають компроміси при визначенні статусу приватної особи у різних національних правових традиціях тощо; 4) міжнародно-правові угоди, що стосуються зазначених питань.

Своєрідним еталоном європейських систем приватного права у галузі визначення статусу приватної особи є римське приватне право. Звісно, не можна вважати, що норми цієї давньої системи права можуть застосовуватися безпосередньо в реальному цивільному (торговому обігу). Однак, і применшувати його вплив не варто, оскільки він не тільки не зменшується, але й зростає. Завдяки такому феномену як рецепція права, саме римському приватному праву, як правовій системі, що втілила в собі вищі досягнення філософської, гуманітарної та юридичної думки античності, судилося стати основою сучасного приватного права Європи.

Оскільки приватне право, так само як і право публічне (яке доповнює і, певною мірою, «врівноважує» приватне право, як регулятор суспільних відносин), є наднаціональною системою права, здається некоректним вести мову про «приватне право України», «приватне право Франції», «приватне право Німеччини» тощо. Натомість, має йтися про «традицію приватного права в Україні», «традицію приватного права у Франції», «традицію приватного права у Німеччині», і відповідно про галузі національного права: «цивільне право України», «цивільне право Франції», «цивільне право Німеччини» тощо.

Отже, цивільне право, що розглядається під таким кутом зору, є проявом приватного права на рівні національних правових систем, виступаючи тут як галузь національного права (цивільне право у об'єктивному сенсі, позитивне цивільне право).

Разом із тим, слід мати на увазі, що при визначенні поняття цивільного права виникає необхідність врахування такої обставини як структурний поділ права на об'єктивне (сукупність діючих у країні юридичних норм, правил і принципів) і суб'єктивне (визнається за певним суб'єктом), зумовлений соціальними і спеціально-юридичними закономірностями. При цьому розрізняють суб'єктивне право у широкому та вузькому значеннях. Суб'єктивне право у широкому значенні – це все те, що впливає з правових норм (об'єктивного права) для його носія і характеризує його як суб'єкта права. Визнання особи та організації суб'єктом права дістає прояв у тому, що вони через норми об'єктивного права набувають якостей учасника відповідних правовідносин. Суб'єктивне право у вузькому сенсі розуміється як право (можливість певної поведінки) особи, яке передбачене правовою нормою [11, с. 93 – 94].

Проте, більшість правознавців ведуть мову про суб'єктивне право як єдине поняття, визначаючи його як зумовлену об'єктивним правом міру можливої поведінки уповноваженого суб'єкта. Зміст суб'єктивного права, на їхню думку, охоплює три правомочності: 1) праводію – право уповноваженого суб'єкта на певні дії; 2) правовимогу – право уповноваженого суб'єкта вимагати певної поведінки від інших осіб; 3) правопретендування – право уповноваженого суб'єкта звернутися до державних органів за захистом своїх порушених прав [12, с. 287 – 288].

У зв'язку з цим, варто зазначити, що об'єктивне та суб'єктивне право є тісно пов'язаними, але не тотожними категоріями, які, до того ж, перебувають у різних площинах. Об'єктивне (цивільне) право знаходиться у одній площині з правом приватним, цивільним законодавством та іншими правовими категоріями, які стосуються абстрактного суб'єкта відносин, передбачаючи і закріплюючи існування для останнього потенційних прав та обов'язків. Натомість, суб'єктивне (цивільне) право належить конкретному суб'єкту – учаснику цивільних відносин, які знаходяться у сфері правового регулювання. Перебуваючи у діалектичній єдності, вони, разом із тим, не можуть бути однаковими за сутністю, призначенням, змістом тощо.

У такому контексті виправданим є розуміння цивільного права України як сукупності концепцій, ідей та правових норм, що визначають правовий статус приватної особи, підстави придбання та порядок реалізації такою особою цивільних прав та обов'язків, а також засади захисту її прав та інтересів.

При цьому слід зауважити, що поділ права на приватне і публічне є науковою абстракцією, яка дозволяє у найбільш загальних рисах характеризувати два головних напрями правового регулювання суспільних відносин. Саме тому аналіз категорії приватного права, як правило, супроводжується характеристикою і права публічного, котре визначають як сукупність правових інституцій, правил та норм, що є основою функціонування, певним чином, структурованої владно-організаційної системи, за допомогою якої шляхом використання імперативного методу досягається мета забезпечення публічного правопорядку і, в кінцевому підсумку – реалізації та захисту прав людини [13, с. 119 – 122].

Приватне право разом з правом публічним у сукупності утворює єдину загальну (наднаціональну) систему об'єктивного права, що є складовою частиною цивілізації (культури). При цьому поділ права на публічне і приватне є не просто класифікаційним розмежуванням, – це якісно різні сфери

правового регулювання. З перших стадій розвитку цивілізації право так і розвивається у складі двох відносно самостійних сфер – публічного і приватного права. При цьому якість права в цілому визначається розвитком кожної з них. Недооцінка суспільством якоїсь із цих сфер призводить до деформації всієї правової системи, її однобічності.

На основі такого розуміння суті приватного і публічного права можна встановити їхнє значення для регулювання тих чи інших відносин, характер співвідношення публічних або приватних елементів у їхньому регулюванні. Візьмемо як приклад відносини, що складаються у галузі підприємницької діяльності, галузева приналежність яких на сьогоднішній день викликає гострі дискусії. Скажімо, при визначенні характеру взаємовідносин підприємців з державою, встановленні державних гарантій здійснення такої діяльності, оподаткуванні підприємців, визначенні наслідків несумлінної конкуренції і т. д. – застосовуються публічно-правові засади. Тут враховується, передусім, сукупний колективний інтерес, застосовується імперативний метод правового регулювання, діють принципи публічного права. З іншого боку, для регулювання відносин, що виникають з договорів між приватними особами, навіть в процесі здійснення ними господарської, підприємницької діяльності, повною мірою придатні норми приватного права.

Отже, що стосується реальних відносин, то вони підлягають регулюванню на засадах приватного або публічного права в залежності від їх конкретного змісту.

На рівні національного права це знаходить відображення у розрізненні галузей національного права, які виступають як прояв засад приватного або публічного права при регулюванні відповідних груп відносин. Проте хибним було б ототожнювати приватне право з правом цивільним, а відтак вживати їх як синоніми [14, с. 14 – 15; 1, с. 214; 16, с. 15 – 19].

Натомість, має йтися про те, що у цивільному праві, головним чином (але не тільки), проявляються засади, правила та норми приватного права, а у праві адміністративному – проявляються засади та норми публічного права.

Оскільки у цивільному праві проявляються засади як приватного, так і публічного регулювання, виникає питання про розмежування його та інших галузей національного права, що регулюють схожі відносини.

У пошуках критеріїв такого розмежування, а відтак, виокремлення цивільного права, як галузі національного права, науковці традиційно звертаються, передусім, до характеристики його предмету [17, с. 7 – 53; 18, с. 144 – 150].

Як випливає зі ст. 1 ЦК України предметом регулювання ЦК є особисті немайнові та майнові відносини. Для перших характерним є те, що вони не мають безпосереднього економічного змісту. Їх предметом є: ім'я, честь, гідність, ділова репутація, особисте життя, авторство на твори літератури, науки та мистецтва, свобода пересування та інші блага, невід'ємні від особистості. Деякі з особистих немайнових прав можуть належати також юридичним особам: право на честь, гідність, ділову репутацію, фірмове найменування, виробничу марку, товарний знак тощо. Майнові відносини наповнені безпосереднім економічним змістом, складаються стосовно матеріальних благ [19, с. 25 – 31; 20, с. 3 – 23; 21, с. 20 – 27].

Проте, віднесення тих чи інших суспільних відносин до кола немайнових та майнових цивільних відносин критерієм розмежування цивільного права з іншими галузями слугувати не може, оскільки майнові відносини можуть регулюватися різними галузями права (ст. 1 та 9 ЦК України). Крім того, вадою формулювання ст. 1 ЦК України є неврахування існування, так званих, організаційних цивільних відносин, які можуть мати ознаки немайнових або майнових відносин, не будучи такими за своєю сутністю. Разом із тим, організаційні відносини, які складаються між юридично рівними особами стосовно майнових чи немайнових благ за своєю сутністю, зазвичай, є відносинами цивільними.

Таким чином, згадувана можливість регулювання тих самих відносин нормами різних галузей права ще більше загострює проблему встановлення критеріїв останньої, оскільки використання правових засобів, що не властиві певній сфері права, призводить до неефективності правового регулювання [22, с. 145].

У зв'язку з цим, називається і аналізується ще один критерій розмежування галузей права, – метод правового регулювання [23, с. 211; 24, с. 143-151], у якому знаходять відображення засади (принципи), притаманні цій галузі.

Традиційно у загальній теорії права та цивілістиці однією з найбільш характерних ознак методу цивільно-правового регулювання суспільних називають «диспозитивність сторін у цивільно-правових відносинах» [25, с. 10 – 11; 26, с. 42]), внаслідок чого диспозитивний метод, фактично, розглядається як своєрідна антитеза імперативному методу. Проте, у контексті тенденцій трансформації бачення сутності цивільного права, як галузі вітчизняного права, згадані погляди потребують перегляду.

Передусім, варто звернути увагу на те, що визначальний характер методів правового регулювання, які являють собою прийоми юридичного впливу, їх сполучення, що характеризують викорис-

тання у даній сфері суспільних відносин того чи іншого комплексу юридичних засобів, відображається у їхній ролі в механізмі правового регулювання.

Головними проявами правового методу, зазвичай, вважається вирішення за його допомогою питань про те: 1) яким є юридичне становище осіб, визначене правовою нормою; 2) з якими обставинами (юридичними фактами) норма права пов'язує виникнення, зміну, припинення та інші трансформації правовідносин; 3) яким чином визначаються права і обов'язки учасників відповідних правовідносин; 4) яким є порядок захисту прав та інтересів учасників правовідносин.

На цій підставі набула поширення характеристика імперативного та диспозитивного методів правового регулювання, як найпростіших і, разом з тим, головних прийомів юридичного впливу, що визначають головне у правовому статусі суб'єктів, у їх вихідних юридичних позиціях.

Імперативний метод (метод субординації) характеризується тим, що регулювання здійснюється згори вниз і ґрунтується на владно-імперативних засадах.

Характерними для імперативного методу вважають такі властивості: 1) формування та використання владних відносин, на підставі яких норми приймаються та реалізуються за принципом «розпорядження-виконання». Суб'єкт, що приймає обов'язкові рішення та видає розпорядження, не зв'язаний згодою сторони, якій вони адресовані; 2) суб'єкти публічного права, що реалізують владні повноваження, у свою чергу, жорстко обмежені законами, сфера їхньої діяльності окреслена правовими рамками, що є однією з ознак правової держави. Тут діє принцип: «Можна тільки те, що дозволено законом» або «Заборонено все, крім того, що приписує законодавство». Це означає, що для посадових осіб може бути встановлений тільки закритий перелік повноважень; 3) для правового регулювання у публічній сфері характерним є «нормативне» зобов'язування, тобто покладення нормами публічного права на його суб'єктів обов'язку діяти певним чином для досягнення тієї чи іншої мети; 4) досить часто він проявляється у забороні якихось дій. Норми-заборони у даному випадку окреслюють зону можливої неправомірної поведінки і застерігають суб'єктів від неї; 5) імперативний метод, разом із тим, не складається з одних лише заборон і зобов'язань, за його допомогою у публічному праві поєднуються примус і переконання, однак з наданням переваги застосуванню засобів державного примусу.

Внаслідок особливостей, які властиві даному методу правового регулювання публічне право охоплює інституції та інститути, що функціонують

у «вертикальній площині» суспільних відносин, ґрунтуються на засадах влади і підпорядкування (субординації) суб'єктів відповідних правовідносин). Тому для публічного права характерним є специфічний юридичний порядок, порядок «влади-підпорядкування», внаслідок чого уповноважені особи мають можливість в односторонньому порядку, безпосередньо, визначати поведінку інших осіб, а вся система владно-примусових установ повинна надаватись їм державою на підставі закону силою примусу забезпечувати повну і точну реалізацію приписів органів влади. Відповідно всі інші особи мають підкорятися уповноваженим органам державної влади та їх посадовим (службовим) особам. Звідси випливають традиційні ознаки публічного права: різний правовий статус учасників публічних правовідносин; ієрархічність становища і різний обсяг владних повноважень у осіб, що такими повноваженнями наділяються; наявність власної, «відомчої» юрисдикції; відсутність орієнтації на вирішення спірних питань незалежним судом.

Диспозитивний метод (метод координації) характерний для регулювання на засадах формальної рівності, ініціативності та вільного розсуду учасників відповідних відносин. На процес такого регулювання впливає активність учасників суспільних відносин, що регулюються за його допомогою.

Його характерними властивостями є: 1) регулювання відносин між юридично рівними учасниками немайнових та майнових цивільних відносин (особами приватного права); 2) визнання пріоритетності волевиявлення приватної особи стосовно положень актів законодавства, що виражається у перевазі в диспозитивних норм; 3) забезпечення приватного інтересу із акцентуванням уваги на економічній свободі та рівності товаровиробників, захисті власників від сваволі держави; 4) широке використання «уповноважувальних» норм, які забезпечують ініціативність сторін при встановленні цивільних відносин та вільне волевиявлення суб'єктів при реалізації їхніх прав; 5) широке використання договірної форми регулювання цивільних відносин; 6) максимальне врахування вільного розсуду сторін при виборі правил поведінки, прямо не заборонених законом.

Слід підкреслити, що саме у характерних рисах диспозитивного методу проявляються особливості приватного права як наднаціонального феномену, що складається, передусім, із сукупності гуманітарних ідей, правових принципів, правил і норм, що стосуються визначення статусу і захисту інтересів окремої особи (людини) [9, с. 23 – 24].

На такій основі має визначатися зв'язок категорій «диспозитивний» та «імперативний» метод, а також «метод цивільно-правового регулювання»,

особливості якого зумовлені існуванням дихотомії категорій «приватне право» та «публічне право», що використовуються як ключові при характеристиці цивільного права (законодавства).

Ґрунтуючись на згаданій вище характеристиці диспозитивного та імперативного методів правового регулювання, можемо далі звернутися до аналізу особливостей методу цивільно-правового регулювання, який попередньо можна охарактеризувати як сукупність специфічних засобів впливу на учасників цивільних відносин, що характеризуються, передусім, юридичною рівністю сторін, а також наданням останнім можливості врегулювання цих відносин на засадах вільного.

Оскільки для методу цивільно-правового регулювання у більшості випадків властивою є відсутність категоричних приписів діяти учасникам цивільних відносин певним чином (виняток складають цивільні охоронні правовідносини – зобов'язання відшкодувати шкоду, повернути безпідставно отримане майно, а також деякі вимоги стосовно оформлення правочинів тощо), тобто, останнім надається можливість обрання типу поведінки і самостійного врегулювання своїх відносин, цей метод іноді характеризують як «диспозитивний» [28, с. 40] на відміну від методу імперативного – властивого праву публічному.

Втім, враховуючи ту обставину, що терміном «диспозиція» у теорії права позначається частина правової норми, що визначає дозволена поведінку суб'єкта, обов'язкову (необхідну) або заборонену (неприпустиму), можливо, більш коректно було б характеризувати цей метод не як «диспозитивний», а скажімо, як «уповноважувальний» (правонаділяючий) або «дозвільний метод».

Це питання потребує окремого дослідження, оскільки цивільно-правовий метод може містити й елементи обов'язкового (імперативного) припису. Поки що можна зробити попередній висновок, що цивільно-правовий метод включає в себе як правонаділяючий елемент, так і елемент імперативний.

Таким чином, метод цивільно-правового регулювання охоплює як уповноважувальні диспозитивні (у регулятивних цивільних відносинах), так і імперативні (у охоронних і, значною мірою, в організаційних цивільних відносинах) засоби впливу на учасників цивільних відносин, маючи, однак, при цьому основою засади юридичної рівності сторін, справедливості, добросовісності і розумності [29, с. 121 – 123].

Із врахуванням викладеного можна запропонувати наступне визначення поняття методу цивільно-правового регулювання.

Метод цивільно-правового регулювання – це складна система (сукупність) юридичних засобів

впливу на учасників цивільних відносин, що характеризується, передусім, визнанням юридичної рівності сторін та забезпечення диспозитивності поведінки останніх, але припускає у випадках, встановлених законом, можливість застосування імперативних приписів щодо поведінки учасників цивільних відносин.

Але визнання складної структури методу цивільно-правового регулювання дає підстави для висновку, що метод правового регулювання також не можна визнати критерієм розмежування цивільного права з іншими галузями вітчизняного права, оскільки, так само як в цивільно-правовому методі наявні риси імперативності, у адміністративно-правовому методі можна виявити риси диспозитивності, скажімо, в положеннях про укладення адміністративного договору тощо [30, с. 101].

Отже, виникає необхідність пошуку більш надійних і точних критеріїв виокремлення цивільного права, як галузі національного права.

Логічним виглядає висновок, що такими критеріями мають слугувати функції цивільного права, тобто головні напрями впливу норм права на цивільні відносини з метою впорядкування останніх. Вони визначаються не лише специфікою предмета і методу цивільного права, але також завданнями (цілями), які стоять перед ним.

При характеристиці функцій цивільного права доцільно розрізняти ті з них, які є спільними для права взагалі (загальноправові на рівні цивільного права), і ті, що є специфічними саме для цієї галузі (специфічні цивілістичні функції).

Загальноправовими функціями, що проявляються на цивілістичному рівні, є: 1) інформаційно-орієнтаційна функція, яка виконує завдання ознайомлення суб'єктів цивільних відносин із концепцією прав людини (приватної особи), засадами визначення становища приватної особи, загальними тенденціями правового регулювання у цій галузі тощо; 2) виховна (попереджувально-виховна, превентивна) функція, що полягає у вихованні поваги до права взагалі, цивільних прав інших осіб, правопорядку тощо; 3) регулятивна функція, що полягає у позитивному регулюванні цивільних відносин, наданні прав та обов'язків учасникам цих відносин, встановленні правил поведінки суб'єктів цивільного права; 4) захисна функція, яка виконує завдання захисту цивільних прав та інтересів від порушень. Вказані функції властиві будь-якій галузі права, але набувають специфічних властивостей за рахунок предмета (сфера цивільних відносин), методу правового регулювання та засад, на яких здійснюється досягнення мети.

Разом із тим, цивільне право виконує специфічні функції, до яких належать: 1) уповноважуваль-

на функція (полягає у тому, що створюється нормативна база – передумови – для саморегулювання у сфері приватного права. Це специфічна цивілістична функція, бо тільки у цій галузі учасники відносин можуть самі визначати для себе правила поведінки, створювати фактично нормативні акти локальної дії тощо. Її концептуальною основою є відома ще римському приватному праву сентенція «Дозволено усе, що не заборонено законом»); 2) компенсаційна функція (полягає у забезпеченні можливості відновлення порушеного цивільного права та інтересу на еквівалентній основі. Ця функція також властива лише цивільному праву, оскільки в інших галузях така мета, як правило, не ставиться).

З врахуванням викладеного вище, цивільне право України може бути визначене як сукупність концепцій, ідей та правових норм, що встановлюють на засадах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін, підстави придбання, порядок реалізації і захисту цивільних прав та обов'язків фізичними та юридичними особами, а також соціальними утвореннями, що виступають як суб'єкти цивільних відносин, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб приватних осіб та захисту їх інтересів.

Визначаючи співвідношення між поняттями цивільного права та цивільного законодавства, можна, як здається, виходити із загального методологічного посилання, згідно якому законодавство взаємодіє з правом за принципом єдності форми і змісту. Законодавство є зовнішньою формою вираження права. У свою чергу, право впливає на характер і зміст законодавства [31, с. 499].

Разом із тим, варто зробити застереження, що, попри ту обставину, що цивільне право може розглядатися як зміст цивільного законодавства, а останнє як форма вираження цивільного права, однак таке визначення співвідношення між цивільним правом і цивільним законодавством потребує уточнення. Адже при такому підході ці поняття виглядають, практично, як рівнозначні, хоча

й перебувають в різних площинах. Але ж поняття «цивільне законодавство» не охоплює повністю поняття «цивільне право», так як останнє включає в себе не лише правові норми, але також і доктрину цивільного права, ідеї та інші досягнення цивілістичної думки, що набувають практичного значення при укладенні договорів, не передбачених нормами цивільного законодавства, застосуванні аналогії (особливо, аналогії права), при тлумаченні судами норм цивільного законодавства тощо. Тому слід взяти до уваги, що, хоча цивільне право й складає зміст цивільного законодавства, але останнє є сукупністю форм вираження лише нормативної частини цивільного права.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що хоча категорії «приватне право», «цивільне право» та «цивільне законодавство» мають низку спільних ознак, між ними існують суттєві відмінності.

По-перше, приватне право, фактично, є науковою абстракцією – терміном-поняттям, що слугує для позначення тієї частини феномену права, що стосується визначення правового статусу приватної особи. Приватне право слугує методологічною основою визначення сутності та змісту цивільного права та цивільного законодавства, що створюються і функціонують на рівні національних правових систем.

По-друге, поняття «приватне право» та «цивільне право» не є поняттями тотожними, оскільки перше є наднаціональною категорією, а друге є вираженням першого на національному рівні, що відображає особливості національних правових традицій.

Коли цивільне право являє собою сукупність концепції, правових ідей, юридичних норм, якими визначається статус приватної особи, підстави виникнення у неї цивільних прав та обов'язків, їх реалізації та захисту, то цивільне законодавство України – це система правових форм, у яких виражаються норми, що регулюють цивільні відносини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сивий Р. Б. Приватне (цивільне) право в системі права України : моногр. / Р. Б. Сивий. — К. : КВЦ, 2006 — 214 с.
2. Цивільне право України (традиції та новації) : моногр. / за заг. ред. Є. О. Харитонов, Т. С. Ківалової, О. І. Харитонової ; наук. ред. Н. Ю. Голубева. — Одеса : Фенікс, 2010. — 700 с.
3. Еволюція цивільного законодавства України : проблеми теорії і практики : кол. моногр. ; за ред. Я. М. Шевченко. — К. : Юридична думка, 2007. — 340 с.
4. Савиньї Ф. К. фон. Система современного римского права. Т. 1. / пер. с нем. Г. Жигулина ; под ред. О. Кутателадзе, В. Зубаря. — М. : Статут, 2011. — 510 с.
5. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права / Н. М. Коркунов. — СПб., 1898. — 520 с.
6. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности / Л. И. Петражицкий. — СПб. : Лань, 2000. — 602 с.
7. Еллинек Г. Общее учение о государстве / Г. Еллинек / Вступительная статья докт. юрид. наук, проф. И. Ю. Козлихина. — СПб. : Юридический Центр Пресс, 2004. — 376 с.
8. Мадіссон В. Основи філософії приватного права : навч. посіб. / В. Мадіссон. — К. : Школа, 2004. — 144 с.
9. Харитонов Є. О. Вступ до цивільного права України : навч. посіб. / Є. О. Харитонов. — К. : Істина, 2006. — 288 с.

10. Рабінович С. П. Юснатуралізм у приватному праві (західноєвропейська традиція) / С. П. Рабінович. — К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2010. — 136 с.
11. Колодій А. М. Принципи права України : моногр. / А. М. Колодій. — К. : Юрінком Інтер, 1998. — 169 с.
12. Крестовская Н. Н. Теория государства и права : учеб. / Н. Н. Крестовская, Л. Г. Матвеева. — Х. : Одиссей, 2007. — 384 с.
13. Харитонов О. І. Адміністративно—правові відносини (проблеми теорії) : моногр. / О. І. Харитонов. — О. : Юридична література, 2004. — 328 с.
14. Кодифікація приватного (цивільного) права України / за ред. А. Довгєрта. — К. : Український центр правничих студій, 2000. — 336 с.
15. Довгєрт А. Методологічне значення ідеї наднаціонального цивільного права / А. Довгєрт // Право України. — 2009. — № 8. — С. 15 — 19.
16. Алексеев С. С. Выражение особенностей предмета советского гражданского права в методе гражданско-правового регулирования. Виды гражданских правоотношений и метод гражданско-правового регулирования / С. С. Алексеев // В кн. : Антология уральской цивилистики. 1925 — 1989 : Сб. статей. — М. : Статут, 2001.
17. Червоний Ю. С. Предмет гражданского права Украины / Ю. С. Червоний // Юридична освіта і правова держава (до 150-річчя юридичного інституту ОДУ) : зб. наук. праць. — Одеса : Астропринт, 1997. — С. 144 — 150.
18. Малєнна М. Н. О предмете гражданского права / М. Н. Малєнна // Государство и право. — 2001. — № 1. — С. 25 — 31.
19. Гонгалo Б. М. Предмет гражданского права / Б. М. Гонгалo // Проблемы теории гражданского права / Институт частного права. — М. : Статут, 2003. — 128 с.
20. Майданик Р. А. Цивільні відносини : поняття та види / Р. А. Майданик // Право України. — 2009. — № 8. — С. 20 — 27.
21. Сібільов М. До питання про правові засоби сфери приватного права / М. Сібільов // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 3 (26).
22. Яковлев В. Ф. Гражданско-правовой метод регулирования общественных отношений : учеб. пособ. / В. Ф. Яковлев. — Свердловськ : Свердловський юридический інститут, 1972. — 211 с.
23. Азімов Ч. Про предмет і метод цивільного права / Ч. Азімов // Вісник Академії правових наук України. — 1999. — № 1 (16). — С. 143 — 151.
24. Цивільне право України : академ. курс : підруч. : у 2-х т. / за заг. ред. Я. М. Шевченко. — К. : Ін Юре, 2003. — Т. 1. Загальна частина.
25. Силенко Л. М. Цивільне право України : ч. 1. : навч. посіб. / Л. М. Силенко. — К. : Алерта, 2004. — 42 с.
26. Красавчиков О. А. Диспозитивность в гражданско-правовом регулировании / О. А. Красавчиков // Сов. государство и право. — 1970. — № 1.
27. Харитонов Є. О. Метод цивільно-правового регулювання / Є. О. Харитонов // Правове життя сучасної України : тези доп. 9-ї звітної наукової конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу. — О. : Фенікс, 2006. — С. 121 — 123.
28. Битяк Ю. Правова природа адміністративних договорів / Ю. Битяк, О. Константий // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 3 (26).
29. Шемшученко Ю. С. Законодавство / Ю. С. Шемшученко // Юридична енциклопедія : в 6 т. — К. : Укр. енцикл., 1999. — Т. 2. — 499 с.

АНОТАЦІЯ

Харитонов Є.О. Проблемні питання визначення співвідношення понять «приватне право», «цивільне право» та «цивільне законодавство». — Стаття.

У статті розглядаються питання співвідношення понять «приватне право», «цивільне право» та «цивільне законодавство». Виявлено спільні ознаки вказаних категорій, але зроблено висновок, що між ними існують і суттєві відмінності.

Ключові слова: приватне право, цивільне право, цивільне законодавство, публічне право, диспозитивність, імперативність.

АННОТАЦИЯ

Харитонов Е.О. Проблемные вопросы определения соотношения понятий «частное право», «гражданское право» и «гражданское законодательство». — Статья.

В статье рассматриваются вопросы соотношения понятий «частное право», «гражданское право» и «гражданское законодательство». Выявлены общие черты указанных категорий, но сделан вывод, что между ними существуют и существенные различия.

Ключевые слова: частное право, гражданское право, гражданское законодательство, публичное право, диспозитивность, императивность.

SUMMARY

Kharitonov E.O. The Problematic issues determining the ratio between the concepts of «private law», «civil law» and «civil legislation». — Article.

The article deals with the relationship between the concepts of «private law», «civil law» and «civil legislation». The similarities these categories are revealed, but concluded that between them there are significant differences.

Keywords: private law, civil law, civil legislation, public law, dispositive, imperative.